

Bu barədə ilk dəfə Mopassandan nadir tərcümə

Üç yüz ildək tarixi olan Azərbaycan-Fransa ədəbi əlaqələri hər iki xalqın mədəni həyatında müəyyən izlər buraxmışdır. Fransızlar zəngin Azərbaycan şifahi və yazılı xalq sənətinə həmişə çox böyük diqqət yetirmiş, "Avesta", "Kitabi Dədə-Qorqud", "Koroglu" kimi sənət abidələrini, Nizami, Xaqani, Nəsimi, Füzuli, Xətai, M.F.Axundov və başqa görkəmli ədəbiyyatçılara tədqiq və tərcümə etmişlər. V.Hüqo, J.Vern, A.Düma, Balzak, Volter, Mopassan, Molyer, Emil Zolya, Jorj Sand, Jül Roman, Flober və başqa dünya şöhrətli fransız yazıçı və şairlərin əsərlərini Azərbaycan oxucuları həmişə heyranlıqla mütaləyə etmişlər. Hələ XIX əsr Azərbaycan maarifçiləri bu hərəkatın inkişaf etdiyi Avropanın müvafiq ədəbi nümunələri ilə oxucuları tanış etmək üçün ilk təşəbbüslər göstərməyə başlamışlar. Adı Azərbaycan tarixinə əbədi həkk olunmuş yazıçı-publist, general İsmayıl bəy Qutqaşının ilk hədi nəsr nümunəmiz, Salmun Mümtazin təbirincə desək, "Avropa üslub və təsiri"ndə ilk hekayə "Rəşid bəy və Saudat xanım" əsərini fransız dilində qələmə almış, yaxud sonradan fransız dilinə tərcümə edərək nəşr etdirmiş (Varşava, 1835) bu dilə və bu dilə olan ədəbi irsə marağın, meylin bariz nümunəsidir. Calal Ünsizadənin Tiflisdə əvvəlcə jurnal, sonra qəzet şəklində nəşr etdiyi "Kəşkül"də Avropa yazıçı və şairləri haqqında məlumat və əsərlərindən parçalar dərc etdi. Sonralar digər mətbu orqanlar- "Şərqirisi", "Həyat", "Füyuzat", "İqbal" və digərləri də bu yolla öz oxucularını Avropa ədəbiyyatı ilə tanışdırmaq üçün çalışdılar. Fransız ədəbiyyatının parlaq nümayəndələrindən Henri Rene Albert Gi de Mopassanın (1850-1893) yaradıcılığı Fransa həyatı və ədəbi mühiti ilə sıx təmasda olan və artıq XX əsrin əvvəllərindən fəal yaradıcılığa, o cümlədən tərcüməçilik fəaliyyətinə başlayan Ceyhun Hacıbəylinin də diqqətini cəkməyə bilməzdi. İvan Turgenevin "Pulsuzluq" əsərini uğurla dilimizə çevirən (1909) Ceyhun Hacıbəyli Mopassanın "Yolçu" əsərini də ilk dəfə orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş və "Həqiqət" qəzetində dərc etdirmişdir (№ 93, 27 aprel 1910). Sonrakı illərdə Azərbaycan oxucuları Abbas Səhəbin, Fəxrəddin Ağazadənin, İsmayıl Əlizadənin, Cahangirbəylinin, Əziz Şərifin, Mikayıl Rzaquluzadənin, İsmayıl Şixlilin, Həmlet Qocanın, Əziz Göçəlovun, Afaq Məsumdin, Nadir Əhmədovun, əlcə da Yusuf Hansen, Azad Yaqar, Səmədov, Leyla Əhməd, Svetlana Quliyeva və digərlərini tərcüməsində Mopassanın əsərləri ilə daha yaxından tanış olmaq imkanı əldə etmişlər.

Azərbaycan-Fransa ədəbi əlaqələrini, mətbuat və tərcümə tarixini, eləcə də C.Hacıbəylinin yaradıcılığını, tərcüməçilik fəaliyyətini tədqiq etmək baxımından əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Ceyhun Hacıbəylinin tərcüməsində Mopassanın "Yolçu" hekayəsi 106 ildən sonra ilk dəfə oxucuların diqqətinə təqdim edilir.

Abid Tahiri
Mehdi Gəncəli

Bunun yaxşı günləri də var idi. On beş yaşında olduqda Varvil yolunda bir araba onun iki qicmi də əzmişdi. O vaxtdan bəri, çiyinlərini qulaqlarıyla bərabər qaldırın iki uzun ağaca təkəyə edərək yollarda, kəndlərdə dölənirdi. Uşaq ikən bunu Billet kəndinin keşişi bir xəndəkdə tapıb, Allah haqqına böyütmüşdü. Buna görə uşaq elm və sənətə heç bir qabiliyyət göstərmirdi. Axırda məzə üçün bir çörəkçi tərəfindən verildiyi araqı içib keyflənəndən sonra elə bəlaya düşür olur.

Başqa heç bir işə qabil deyildi. Keçənlərdə qəsbəbə sahibi baron Davarinin xanımı Allah eşqinə buna tavuq hininin yanında, samanla dolu, quş yuvasına bənzər, bir yatacığı verirdi və həm də aclıq günləri aşıpaxanada bir tikə çörəklə bir istəkan limonad tapılması buna yəqin idi. Çox vaxt qoca xanım buna pul da verirdi. Lakin indi xanım ölmüşdü.

Kəndlərdə buna heç bir şey vermirdilər; çünki çox görüb tanıyır idilər. Qırx il idi ki, bunun cındır və şikast görkəmi hamını yormuşdu. Lakin bu işə bu dairədən getmək istəmədi. Başqa bir yer tanımadı. Öz dilənmək dairəsinə elə bir sədd çəkməmişdi ki, ondan o yana daimi basma bilməzdi. Hətta nəzərini məhdud edən ağaclardan o yana daimi var olduğundan da bixəbər idi.

Bunu həmin vaxt müəyyən yerlərdə görməkdən təngə gəlmiş kəndçilər: "Canım, necün başqa yerlərə getməsin? Elə gərək buralarda axsayı axsayı gəzəson?" - dedikdə, heç bir şey söyləməzdi. Lakin çalışdı ki, tez onların gözlərindən uzaqlaşsın. Başqa yer adı çəkiləndə bunun qəlbinə qarantlıq bir qorxu çökürdü. Təzə adamlar, özviyyətər, şübhəli baxışlar, bunlar da ciftçilərdə gənə də jandarmalar ki, onları gördükdə kol-kəsək dalında gizləndirirdi və min cürə başqa şeylərin qorxusunu çökürdi. Hər bir qəribin və ya fəqirin üyündə baqırdı.

Ələxlüxs jandarmalar... Onların gün altında işim-işim ışıdayan libaslarını gördükdə bunda özünü xəlvtə bir yerə çatdırmaq üçün əcaib bir cəldlik zühur edirdi. Həməm saat özünü cəld

yerə atardı və doşqan ovçu qabağında qaçan kimi özünü yerlə yuvalardı. Qəribə burasıdır ki, bunun heç vade jandarmalarla bir işi olmamışdı. Lakin bu, bisəbəb qorxu guya bunun qanıdaydı, ata-anasından qalmış bir hədiyyə idi.

Bunun heç bir müəyyən yeri yox idi ki, orada yatsın, dincəlsin. Yay fəslə harada olsa yatardı. Qışda da xəlvtə səmanlıqlara, xırmanlara girib yatardı. Bunu da elə

nun adını "Zəng" qoymuşdular. Çünki təkəyə etdiyi iki ağacın arasında zəng kimi yırğalanırdı.

Həmin günü Zəng, iki gün idi ki, ac idi. Daha heç kəs ona bir şey vermirdi. Daha sifətini görmək istəmədi. Kəndçilər qapılarının ağzında onu gendən gördükdə qışqırdılar: "Sürün burdan, heyvan! Heç üç gün deyil ki, səne bir parça çörək verdim!"

Ağaclarının ucunda fırlanaraq başqa tərəfə gərdirdi, lakin

bi kimi boş idi. Gənə də Tornol tərəfə üz qoydu. Payızın axır ayı idi. Çöllərdə soyuq bir yel əsirdi. Qara buludlar gözəliylə ora-bura qaçırıldı. Guya ki, bir yerə getməyə tələsirdilər. Zəng, gücüyə ağaclarını tərpadırdı və ahestəcə sürünürdü. Hərdən bir dalını bir təpəyə söykəyib bir qərdər dincini alırdı. aclıq onun qarantlıq və ağır qəlbinə əziyyətli bir vahimə salırdı. Başında yemək sözüündən başqa bir fikir yox

Yolçu

Ən məşhur firəng hekayə-nəvislərindən
Gi de Mopassanın hekayələrindən...

Zəng ondan uzaqlaşdı. Qapı-qapı gəzdi, lakin söyüşdən başqa bir şey eşitmədi. Yenə də dolanmağa davam etdi, heç bir şey ala bilmədi. Binələrə tərəf üz qoydu. Palçıq elə idi ki, fəqir, ağaclarını daha qaldıra bilmirdi.

məharətə cəldirdi ki, heç bir kimsə görməzdi, tikililərin hər bir dəlik-deşiyinə bələd idi. Ələndik ağacların köməkliyi ilə hər bir deşikdən vurub çıxırdı. Çörəyi çatan vaxtı dörd-beş gün samanlıqlarda qaldı.

İnsanlar içində meşə heyvanları kimi ömr edərdi. Kimsəni tanımadı, kimsəni istəməzdi. Ancaq kondilərin nədənsə, bundan zəhləsi gedib xoşlanmazdı. Bu-

ordan da elə cavab alırdı. Arvadları deyərdir: "Elə, illərdən bu tənbəlın qarnını otaracaq?" Lakin tənbəl hər gün yemək istəyirdi.

Sen-Hilyar, Varvil və Billet kəndlərinə dolansa da, bir santim (Firəngistanda ən az bir qiymətli puldur) və ya bir tikə çörək də əlinə keçirə bilmədi. Ümüdi yalnız Tornol kəndinə qalmışdı, ora da gərək iki ağac yol gədəydi; lakin çox yorgun idi və qarnı da ci-

idi, lakin nə tövr yemək, özü də bilmirdi. Tamam üç saat üzən yolda süründü, elə ki, gendən kəndin ağacları göründü, tez-tez addım atmağa başladı.

Birinci əl açdığı kəndçi buna belə cavab verdi: "A qoca kafkar, gənə gəlib çıxdın? Bircə bilirmən, sonun üzündən nə vaxt qurtaracaq?"

Zəng ondan uzaqlaşdı. Qapı-qapı gəzdi, lakin söyüşdən başqa bir şey eşitmədi. Yenə də dolanmağa davam etdi, heç bir şey ala bilmədi. Binələrə tərəf üz qoydu. Palçıq elə idi ki, fəqir, ağaclarını daha qaldıra bilmirdi. Hər yandan

İnsanlar içində meşə heyvanları kimi ömr
edərdi. Kimsəni tanımadı, kimsəni istəməzdi.

onu qovdular. Ürəklər bağlanan, ağıllar qeyzlənən, qəblərə qaranlıq çökən, əllər mədəd üçün açılmayan, qəmgin və soyuq günlərin biri idi.

Tanıdığı evlərin hamısını dolandıqdan sonra Zəng gedib Şika nam kəndçinin həyətindəki xəndəyin bir küncünə qısıldı, xeyli vaxt orada bihərəkətçə qaldı. Aclıq ona çox əziyyət verirdi, lakin o öz halını dürüst başa düşə bilmirdi. Hər bir insanda mövcud olan bilməyən intizar, bunda da var idi. Gözləyirdi, nəyi? Özü də bilmirdi. Soyuq küləyin altında küncdə titrəyətirəyə, Allahdanmı, bəndədənmi, hər haradan olursa olsun, bir mədəd gözləyirdi.

Cümlə məxluqu bəsləyən torpaqda, özlərinə yem axtara-axtara bir sürü tavuq keçdi. Hər dəqiqədə onlar dimdikləriylə cücüdən, dəndən qoparıb öz axtarışlarına davam edirdilər. Zəng heç bir şey fikir etməyərək onlara baxırdı. Sonra birdən onun başına deyil, bəlkə qarına fikir deyil, bəlkə bir hiss gəldi ki, bu heyvanların birisini ocaq üstə qovrulduqdan sonra yemək üçün bədən olmazdı. "Oğurluq" sözü onun heç ağına belə gəlmirdi.

Birdən bir daş götürüb yanındakı tavuğa atdı. Heyvan böyrü üstə yığılıb çabalamağa başladı. Başqaları öz hərəmsini belə halda gördükdə qoyub qaçdılar. Zəng cəld ağaclarını götürüb yüyürdü ki, öz şikarını götürsün. Elə al-qana boyanmış balaca cəmdəyə yaxınlaşım-dedikdə, daldan bunu elə itələdilər ki, ağacları əlindən düşdü, özü də bir on addım qabağa yumalandı. Tavuq yiyəsi bərk qəzəblənmiş, oğrunun üstünü aldı və yumruq, təpiklə özünü müdafiə etməyi bacarmayan şikəsti vurmağa başladı. Kənd adamları dəxi gəlib, ev sahibi ilə fəqiri əzməyə başladılar. Onu doyunca əzdikdən sonra götürüb ambara saldılar və qapısını da bağladılar ki, jandarma çağırınsınlar. Zəng ölümçül halətdə, qana bələnmiş, canı çıxmaq dərəcəsinədək ac, quru yerdə sərilməmişdi. Axşam düşdü, sonra gecə oldu, sonra səhər açıldı. Heç bir şey ağzına dəyməmişdi. Günorta çağı jandarmalar gəldilər və özlərini, ev sahibinin sözüylə, böyük bir müsadəməyə hazırlaşmaq üçün lazımı halətə salıb ahəstəcə qapını açdılar. Onların böyüyü çığır-dı: "Hey, ayağa dur!" Lakin Zəng daha tərənə bilmirdi. Yenə də güc elədi ki, qalxsın, qalxa bilmədi. O biriləri elə bildilər ki, bu biclik edir, yalandan özünü belə hala salır. Həmin dəm jandarmalar onu yerdən yığışdırıb güclə ayaq üstə qoydular.

Şikarın ovçu müqabilində, siçanın pişik müqabilində hiss etdikləri qorxu kimi ata-babadan qalmış sarı hamayıl (firəng jandarmalarının hamayılı olur) qorxusu, bunun əndamına çökdü. Böyük bir zəhmətlə ayaq üstə durmağa qadir oldu. Jandarmaların böyüyü əmr etdi. "Haydı!"

Getdilər, hamı kənd əhli onların dalınca baxırdılar. Arvadlar ona yumruqların göstərdilər, kişilər acı-acı gülürdülər, söyürdülər. Axır ki, canları qurtardı! Uzaqlaşdılar. Fəqir axşamədək sürünməyə özündə güc tapdı, lakin ölü kimi idi, heç bir şey qanmırdı, heç bir bilməyən fikri yox idi.

Yolda düçar olan adamlar bir qədər dayanıb baxırdılar və sonra deyirdilər: "Görəsən, hansı oğrunun biridir?"

Gecə ikən şəhərə gəldilər. Buranı şikəst görməmişdi. Nə olub və nə olacağını o əməlli başa düşə bilmirdi. Təzə evlər, təzə adamlar bir qədər onu sıxırdılar. Bir söz də olsun söyləməmişdi. Deyəcək bir sözü də yox idi, çünki heç bir şey anlamırdı. Zəng illərlə kimsəylə danışmadığına görə bir qədər lallığı adət etmişdi və fikirləri dəxi elə qaranlıq idi ki, onları dillə izhar edə bilməzdi.

Onu dustaqxanaya saldılar. Jandarmalar fikir etmədilər ki, bəlkə bunun yeməyə ehtiyacı vardır. İstintaqı sabaha qoydular.

Lakin sabah gəlib onun qapısını açdıqda gördülər ki, ölübdür... Çox təəccüb etdilər...

Orijinaldan tərcümə edən:

Ceyhun HACIBƏYLİ